

VADAI ISTVÁN: TÜKÖRBEN TÜKRÖZŐDŐ TÜKÖR. MÚÉRTELMEZÉSEK
Szeged, Tiszatáj Alapítvány, 2002, 306 l.

Vadai István az irodalomtörténészek körében elsősorban textológusként és filológusként ismert. Már pályája kezdetén igen jelentős feladatot kapott: ő készítette el a Balassi-kódex facsimile kiadását. Azóta is több tanulmányban foglalkozott a Balassi-életmű hagyományozódásának problémájával, melyek jelentősen hozzájárultak néhány nyitott kérdés tisztázásához. Érdeklődési köre azonban jóval tágabb a Balassi-életműnél: kutatásai Tinódi Lantos Sebestyénre és a Nyéki Vörös Mátyásnak tulajdonított életműre is kiterjedtek, és szintén fontos eredményekkel jártak.

Ha Vadai tanulmánykötetet jelentet meg, arra számíthatunk, hogy a régi magyar irodalom kutatója adja közre eddigi kutatási eredményeit, újabakkal egészítve ki őket. A *Tükörben tükröződő tükör* azonban a szerző másik oldalát is megmutatja: azt a tanárembert, aki fiatal kora ellenére igen nagy tapasztalatra tett szert a tanításban, szakmunkásképzőtől az egyetemig, s máig nagyon fontosnak tartja, hogy ne csupán a szűk szakmai elitnek készítsen az irodalom iránt érdeklődő, ám nem szakmabeli olvasók számára alig érthető filológiai tanulmányokat, hanem közérthető, szemléletes, elemző jellegű írásokat is közreadjon a szélesebb közösség számára. A kötetben megjelent tanulmányok egy része tehát a középiskolai tananyagban szereplő szerzők verseiből válogat: ezekhez az állítólag unalomig ismert szerzőkhöz és verseik elemzéséhez ad olyan szempontokat, amelyek árnyalják, pontosítják a művekről alkotott, a tankönyvek által óhatatlanul is leegyszerűsített elképzeléseket. Mint ahogyan az *Apológia* címet viselő előbeszéd-

ben maga a szerző is elmondja, a tanulmányok meglehetősen eklektikusak: az esszé-szerű, szabadon asszociáló változattól az aprólékosan érvelő szaktanulmányig sokféle műfaji változat szerepel a kötetben. Vadai különös gondot fordít arra, hogy a középiskolás tananyagban meglévő sztereotípiákat pontosítsa: a tanulmányok többsége a szegedi Tiszatáj folyóirat diákmelékletébe készült, leginkább érdeklődő diákok és a tananyagot színesíteni, gazdagítani kívánó tanárok számára. A szerző a régi magyar irodalomtól napjainkig válogat a magyar irodalom terméséből; noha a művek igen sokféle problémát vetnek fel, Vadai mindegyikre alkalmazza módszerét. Az irodalomelméleti iskolák tarkaságában szinte üdítőleg hat az az irodalomelméleti puritánság, amellyel a szerző a művekhez nyúl. Ez a szemlélet nem jelent az elméleti aspektusok iránti érzéketlenséget, hiszen azok időről időre felbukkannak az elemzésekben. Vadai strukturalistának mondja magát; különösen fontosak számára a vers filológiai és verstani sajátosságai, de (mint a Tandori-vers esetében látni fogjuk) ezek hiányában a szerző egy újabb kötődése bukkan elő, amely a modern irodalomhoz kapcsolja. Ő készítette el József Attila verseinek számítógépes kritikai kiadását; ezen túl Weöres Sándor, illetve Esterházy és Tandori műveit is több ízben elemezte, tehát ezen a régi magyar irodalomtól távoli terepen is otthon érzi magát.

Azt kell mondanunk, hogy a kötet elején szereplő apológiát nem egészen értjük. Az rendben van, hogy meg kell indokolni a kötet heterogeneitását, hiszen mind az elemzett művek, mind az elemzések mély-

sége és módszerei közt jelentős a különbség. A *Tükörben tükröződő tükör* azonban egy olyan irodalomelméleti közhely újra-fogalmazása, amelyre talán nincsen szükség egy elméletektől nem hangos munka előszavában. Vadai nyilván azt szeretné, ha tudnánk, hogy ezek az elméleti problémák őt is foglalkoztatják; mint említettük, ez tudható is, hiszen a tanulmányokban konkrét versek kapcsán többször felbukkannak irodalomelméleti és módszertani problémák, az apologizálásnak erre a felhangjára sincsen talán szükség. A kötet bemutatásaként őt tanulmányt veszünk röviden szemügyre.

Már az első tanulmány igazi csemege: Balassi sajátkezű versfüzére kapcsán bemutatja a Balassi-kódexet, mely a régi magyar irodalomnak talán a legtöbbet vizsgált és értelmezett kézírata. Az ezzel foglalkozó tanulmányok sajátossága, hogy a probléma bonyolultsága folytán ceruzás margójegyzeteket, kiegészítéseket provokálnak a szakmabeli olvasóban: szinte lehetetlen minden lehetséges nézőpontot tartalmazó dolgozatot írni róla. A szerzőnek ennek megfelelően nem is gondolatmenetének támadhatatlanságát, tökéletességét áll szándékában hangsúlyozni, még akkor sem, ha álláspontját igen határozottan képviseli. Vadai eljárása védhető: egy diákmellékletbe szánt írásban nincs hely és idő az árnyalt argumentációra; a rövid tanulmány néhány ötlet, szempont megadására szorítkozik. Vadai nézeteinek határozottsága, egységes gondolatmenete serkentőleg hat az olvasóra: előhívja a rejtett vélemény- és nézőpontbeli különbségeket, vitára ösztönöz. Ugyanakkor szóvá kell tennünk, hogy a tanulmányban akadnak apróbb pontatlanságok. Kifogásolható az az eljárás, hogy Horváth Iván

álláspontját a háromszor harminchármas kötetkompozíciós elvvel azonosítja; Horváth nézeteit visszavonta egy 1994-es tanulmányában, hangsúlyozva a Gerézdi-Klaniczay sejtés problematikus voltát. Ezen kifogás ellenére a tanulmány igen összefogott, sok izgalmas kérdést érintő munka.

Az általunk másodikként tárgyalandó tanulmány talán még az előzőnél is jobban sikerült. Ez a választott nyersanyagnak is köszönhető, hiszen Csokonai *Tartózkodó kérelem* című versének elemzésekor a szerző kedves szempontjai, a filológiai és verstani megközelítések hozzák a legtöbb újdonságot, ugyanakkor a témakör nem annyira szerteágazó, mint a Balassi-versfüzér esetében. A tanulmány a gimnáziumi törzsanyagba tartozó verssel kapcsolatos téveszméket kísérli meg eloszlatni. Az első ilyen, hogy a vers szimultán verselésű lenne, azaz ritmusa mind időmértékes, mind pedig ütemhangsúlyos módon értelmezhető. Vadai igen szerencsésen kapcsolja össze és támasztja alá saját megfigyeléseit József Attila egy befejezetlen verstani tanulmányával, amely a verssorok ritmikai sajátosságairól szól, s meggyőzően érvel a vers kizárólag időmértékes volta mellett. A tanulmány gondolatmenete ezúttal is igen meggyőző, annál is inkább, mivel Vadai Csokonai *Lilla*-kötetéhez tervezett, kéziratossá válnak előszavának értelmezésével is alátámasztja mondandóját. Ezen a ponton talán meg lehetett volna említeni Csokonai verstani tanulmányát (*A magyar poézisről közönségesen*), amely szintén megerősíti a tanulmány állítását: a „kétéltű költő” kifejezés az időmértékes és a szótagszámláló rímes verselés együttes használatát jelenti, de nem tartalmazza az ütemhangsúlyos vagy magyaros verselést, amelyet (mint Vadai is említi) Arany János

híres tanulmánya (*A magyar nemzeti vers-idomról*) óta ismerünk. A másik, e verssel kapcsolatos, a szerző által cáfolt közhely, hogy a költemény Lillához, azaz Vajda Júliához szól; a szerző a vers egy korábbi változatát (*Egy tulipánhoz*) figyelembe véve igazolja, hogy a vers eredetileg egy másik hölgyhöz íródott, s csak a tervezett *Lilla*-kötet szerkesztésekor alakította át a költő, fontos pontokon alakítva át a költeményt.

A Kölcsey *Vanitatum vanitas*a kapcsán írott elemzés a szakirodalom összegzését, illetve néhány ponton való kiegészítését, továbbgondolását tűzi ki célul. A tanulmány, noha egy vitatható állítással indul, több érdekes megállapítást tartalmaz. A kérdéses állítás az, hogy Kölcsey 1823-ban írott két nagy költeménye, a *Himnusz* és a *Vanitatum vanitas* két ellentétes hangulatú alkotás lenne. Az év első hónapjában keletkezett *Himnusz* alapján aligha állíthatjuk, hogy Kölcsey életében „január még a bizakodás, a remény időszak”: ez a vers könyörgés a magyarság a múltban dicső, de mára már elviselhetlenné romlott sorsának jobbra fordulásaért; értékrendje a nemzet értékrendjét követi, míg a *Vanitatum vanitas* a társadalomtól elszakadó, magányos filozófus pozíciójából szólal meg: ez a különbség lehet az, melyet Vadai hangulati eltérésként értelmezett. A tanulmány szempontjából kétségtelenül nem jelentékeny megállapítás nehezen érthető, hiszen a munka vége táján Vadai éppen ezt a sztoikus filozófiai magatartást elemzi, s szerencsésen kapcsolja össze Kölcsey *Görög filozófia* című írásának sztoikus elemeivel. A munka másik fontos pontja a vers és Nyéki Vörös Mátyás *Tintinnabuluma* párhuzamainak bemutatása. Kétségtelenül sok a közös

pont a felsorolásban, bár mint Vadai is megállapítja, nem lehet közvetlen hatásról beszélni; talán éppen emiatt nem is lenne szükség ennyi idézetre a *Tintinnabulumból*. Ugyanakkor helyesen mutat rá, hogy a *Vanitatum vanitas*ban nem hagyományos halálkatalógus van: nem az a lényeges elsősorban, hogy a hírességek meghaltak, hanem tetteik jelentéktelensége, értéktelensége; Kölcsey tehát az *ubi sunt* eszközt új összefüggésben használja.

A Tandori-vers elemzésének apropóján Vadai szélesebb horizonton mozog: helyet ad a posztmodern szövegek szabadabb kapcsolódásainak bemutatására. Többféle irányból közelít tehát a vershez, amely maga is a posztmodern egyik jelképeként olvasható. Közelít a kötet (*Egy talált tárgy megtisztítása*), illetve annak versei felől, Esterházy felől, aki *Függő* című regényébe, illetve a *Bevezetés a szépirodalomba*-kötetbe is átemeli Tandori versének alapötletét; de maga Tandori is hozzájárul a vers értelmezéséhez, egy folyóiratbeli cikkében. Néhány alapvető elem felsorakoztatásával hozza közelebb az olvasóhoz az első látásra nehezen megközelíthető, s első megjelenésekor itthon még új szemléletűnek számító munkát.

A kötet utolsó tanulmánya görbe tükröt tart a szerző munkái elé: Vadai egy rendhagyó Tiszatáj-számba megírta saját munkáinak paródiáját. A munka a csendről szól, szándékosan eltúlzott merészséggel ugrálva a különböző művészeti ágak között, azok minimalista törekvéseit bemutatva, hogy egy újabb merész fordulattal Parmenidész téziseinél találja meg a radikálisan relativista konklúziót: világ nincs, ha van is, megismerhetetlen, ha megismerhető is, ez az ismeret nem közölhető. Ebben a gesztusban talán nem túlzás egyes

irodalomelméletek túlzott relativizmusának paródiáját látni, ugyanakkor ez a megoldás jelentős öniróniát is tartalmaz: „minden körülírás hazugság” (302), vagyis az értelmezés is.

Vadai tematikailag és módszertanilag egyaránt eklektikus kötetének nem célja, hogy az egyes irodalomtörténeti szakterületeken vagy az irodalomelméleti iskolákon belül fordulatot hozzon: ellenőrizhető módszerekkel nyújt új szempontokat az

egyek művek olvasásához, tekintet nélkül irodalomtörténeti vagy -elméleti divatokra. A kötet magán hordozza szerzőjének tulajdonságait: az egyes tanulmányokon belül egységes gondolatmenetet, s a gondolatébresztő, helyenként vállaltan provokatív hangvételt, mely jól hasznosíthatóvá teszi a könyvet az irodalmat kedvelők és értők számára.

Fazekas Sándor

**FUKÁRI VALÉRIA: EGY RÉGI ALMA MATER.
A POZSONYI EVANGÉLIKUS LÍCEUM ÉS TEOLÓGIAI AKADEMIA
UTOLSÓ NEGYVEN ÉVE (1882–1923)**
Pozsony, Kalligram, 2003, 139 l.

Fukári Valéria Markusovszky Sámuelnek a 19. század végén a pozsonyi evangélikus líceum történetéről írt munkáját folytatva, a két közös múltú intézmény (a teológiai akadémia 1882-ben jött létre) utolsó korszakát mutatja be. A könyv kitüntetett érdeklődésre tarthat számot mindazok részéről, akik a protestáns felekezetek közoktatásban betöltött szerepe, valamint a 19–20. század fordulójának szellemi életére gyakorolt hatása iránt érdeklődnek. A feldolgozás szerves kiegészítését képezi a vonatkozó, jelentős részben irodalmi értékkel bíró visszaemlékezés-anyag ismertetése.

A bevezetésben megfogalmazott célkitűzésnek megfelelően a mű felöleli a „két tanintézet életének minden összetevőjét, működésének minden területét (oktatási-nevelési rendszerét, tanrendjét, gazdagon tagolt szociális létesítményeit, alapítványait, ösztöndíjait, iskolai gyűjteményeit, önképzőköri és különböző ifjúsági egyesületeinek működését, híres éremgyűjte-

ményét, nagy értékű, közhasznú, nemzetközi viszonylatokban is számon tartott könyvtárát és levéltárát stb.)” (7). A szerző képet ad az ország és Pozsony egykorú társadalmi, politikai, közművelődési és kulturális viszonyairól, valamint – a líceum múltjának és szellemi utóéletének felelevenítésére irányuló kutatási eredményeit ismertetve – felvázolja azt a szerepet, amelyet az intézmény a maga evangélikus eszmeiségével a magyarországi német és szlovák etnikumok művelődésében és nevelésében betöltött. Megkülönböztetett figyelmet szentel a tanárok életpályájának, pedagógiai, irodalmi és tudományos munkásságának. Saját kutatásai alapján dolgozza fel a líceum szellemi utóéletét, ismert magyar, német, szlovák személyiségek (Schöpflin Aladár, Carl Eugen Schmidt, Stefan Krémery, Peéry [Limbacher] Rezső) munkásságában föllelhető hatását.

A város korabeli helyzetének bemutatásánál a fő hangsúly a polgárosodás, asszi-